

KURULUŞUNDAN XVIII. YÜZYILA KADAR ANTAKYA İLE ÇEVRESİNİN TARİHİ VE TİCARETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ

Feride GÜLER*

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Cite as: Güler, F. (2023). Kuruluşundan XVIII. Yüzyıla Kadar Antakya ile Çevresinin Tarihi ve Ticareti'ne Genel Bir Bakış. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan Özel Sayısı), 158-174.

Özet

Osmanlı Devleti'ne 1517 yılında katılan Antakya, bu dönemden itibaren baharat yolunun son ulaştığı güney noktası olarak önemli bir pazara sahiptir. Halep'e bağlı olmasına rağmen Avrupalı tüccarların daima uğrak yeri olması aslında tarihi misyonundan da ileri gelmektedir. Haçlı seferleri sırasında Müslümanlar ile Haçlılar arasında pek çok defa el değiştirmesi, tarihi misyonuna çoğu defa kalıcı zararlar vermiş olsa da, ticari yönden önemi hiçbir zaman kaybolmamıştır. Bu yönüyle etrafında gelişen olaylara da yabancı kalamayan Antakya, Halep, Şam, Urfa, Antep ve Adana gibi önemli merkezlere de ticari yönden büyük destek sağlamış, hatta kaliteli zeytin yağlarıyla Akdeniz'in her tarafında tanınan bir merkez haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bu özellikleri daha da geliştirmiştir. Güvenliği son derece sağlam olan Antakya'ya Osmanlılar büyü önem vermişler ve Halep'in en önemli sancaklarından biri haline getirerek bu önemi pekiştirmişlerdir.

Bu makalede Halep'e bağlı olan Antakya'nın şeriye sicilleri üzerinden ticaret ile ilgili hususlarına dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Antakya, Halep, Osmanlı, Ticaret

Abstract

Antakya, which joined the Ottoman Empire in 1517, has an important market as the last southern point of the spice road since this period. Although it is connected to Aleppo, the fact that it

* Öğretmen, Toprakhisar İmamhatip Okulu, ferideguler_1991@hotmail.com , Orcid: 0000-0002-1465-9338

is always a frequent destination for European traders actually stems from its historical mission. Although it changed hands many times between Muslims and Crusaders during the Crusades, its historical mission has often been permanently damaged, its commercial importance has never been lost. With this aspect, it provided great commercial support to important centers such as Antakya, Aleppo, Damascus, Urfa, Antep and Adana, which could not remain unfamiliar with the events surrounding it, and even became a center known all over the Mediterranean with its quality olive oils. These features were further developed under the rule of the Ottoman Empire. The Ottomans gave great importance to Antakya, which was extremely secure, and reinforced this importance by making it one of the most important sanjaks of Aleppo.

In this article, attention will be drawn to the trade-related issues of Antakya, which is connected to Aleppo, through the sharia registers.

Keywords: Antakya, Aleppo, Ottoman, Trade

Giriş

Hatay şehrinin merkezi olan Antakya, Doğu Akdeniz havzasında yer almakta olup, 36 derece 10 dakika kuzey enlemi ve 36 derece 6 dakika doğu boylamı arasındadır. Antakya kuzeyde Amanos Dağları ile güneyde Kel Dağ arasında kalan Aşağı Asi Vadisi'nin başlangıcındadır¹. Antakya; birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu uygarlıkların bıraktığı kültür yapıları yüzyıllar boyunca başka bir diyara nasip olmayan bir hoşgörüyü Antakya'ya ve dolayısıyla günümüz Hatay'ına miras bırakmıştır.

Tarihi süreç içerisinde birçok milletin yaşadığı bir yer olan Hatay'ın geçmişi Cilalı Taş Devrine kadar uzanır. Bu kent, Prehistorik çağlardan itibaren kesintisiz olarak iskân edilmiştir. Bu dönemde Antakya, Anadolu ile Ortadoğu dolayısıyla Mezopotamya arasında bir köprü görevi üstlenmiştir². Konumu itibariyle Antakya, Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticaret için de kilit noktası olmuştur. Tunç Çağı'nda Akadların elinde olan Antakya, M.Ö. 1800-1600 yılları arasında merkezi Halep olan Babil yönetimindeki Yamhad Krallığı'na bağlanmıştır. Bölge daha sonraki süreçlerde Hitit ve Mısırlıların da eline geçmiştir. Antakya yöresine Asurlular, Hititler, Urartular ve Oğuz Türkleri de yerleşmiştir. M.Ö. VI. yüzyıl ortalarında Pers sınırları içinde olan Antakya, Büyük İskender'in bölgeyi fethiyle İskender İmparatorluğu'na dâhil olmuştur³. Antakya şehri için tarihi süreç içinde çeşitli isimler kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu şehir için; Medinetü'l-Mülk (Dünyanın

¹ Ataman Demir, Çağlar İçinde Antakya, İstanbul: Akbank Yayınları, 1996, 13.

² Şafak Kaypak, Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, 381.

³ Ali Ekber Türkoğlu, Geçmişte ve Günümüzde Antakya'da Hıristiyanlık, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Adana, 2006, 4.

Şehri), Ümmü'l-Müdüdun (Şehirlerin Anası), Teopoli (Tanrının Şehri) gibi unvanlar kullanılmıştır⁴. Kur'an-ı Kerim'de ise şehir, "Karye" ve "Medine" kelimeleriyle anılmıştır⁵.

Antakya, müstahkem surlarla kaplı bir yer olarak tarif edilmektedir. Bu surların kalıntılarında günümüzde de şehir çevresinde rastlanmaktadır. Bölgedeki kalenin inşa tarihinin, şehrin kuruluş tarihiyle aynı dönemde olduğu tahmin edilmektedir. Büyük olasılıkla şehir kuran Selevkos I. Nikator, şehrin güvenliğini sağlamak amacıyla müstahkem surlar yapma ihtiyacı duymuştur. Romalılar da kaleye yeni ilaveler yapmış ve bazı yerleri genişletmişlerdir⁶.

Antakya surları ile ilgili bilgiler şöyledir:

*"Şehrin kalın surları beş tepe üzerine oturtulmuştu. Kalenin yarısı aşağı düzde, batı yakasında Asi Nehri'nin kenarına kadar olan alçak yerde yapılmış, yarısı ise yüksek tepelerdedir. Duvarlar doğu yönünde, sanki göğe doğru yükselen dağlardan ibarettir. Mil hesabıyla 12 mildir ki, çepeçevre 48 bin adım tutar. (İstanbul kalesi 47 bin adımdır). Duvarlarının yüzü 87 bina arşını tutar. Salına salına yürüyüşle 12 saatte dolaşılabilir. Uzunlukta İstanbul kalesinden ve Bağdat kalesinden sonra, Kahire, Şam, Halep kalelerinden önce gelir"*⁷.

Selevkoslar Dönemi'nde kent, iki mahalleden oluşmaktaydı. Şehir mahalleleri, Halep yolu üzerindeki kısım ve Güneybatı yönündeki kısım olarak birbirinden ayırt edilmekteydi. Halep yolu üzerindeki kısımda Makedonyalılar ile Yunanlılar iskân edilmişlerdi. □ Şehrin güneybatı tarafında ise yerli halk ile Yahudi cemaat yaşamaktaydı⁸.

Seleucius Krallığı'na M.Ö. 300 - M.Ö. 64 yılları arasında başkentlik yapmış olan Antakya (Antiochia), antik çağın en büyük kültür ve ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Roma İmparatoru Pompei, Selevkos Kralı XIII. Antiochus'u M.Ö. 64 yılında yapılan bir savaşta yenerek Antakya'yı işgal etmiş bu gelişmeden sonra Antakya'da Roma İmparatorluğu Dönemi başlamıştır. M.Ö. 64 - M.S. 636 yılları arasında Roma ve Bizans hâkimiyetinde olan şehir, coğrafi konumu, doğal güzellikleri, iklimi, ticari ve askeri önemi sayesinde bu dönemde, imparatorların gözdesi olmuş; mabedler, hamamlar, anıtlar, kolonadlı geniş caddeler, tiyatrolar ile bezenmiştir. Bu kent, Roma ve İskenderiye'den sonra imparatorluğun üçüncü büyük metropolü, o çağlarda "Doğu'nun Kraliçesi"

⁴Ahmet Gündüz, XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584), Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2009, 5.

⁵ Halil Sahillioğlu, "Antakya", İslam Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, 228.

⁶ Adem Kara, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya (1800-1850), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004, 9.

⁷ Aynı yer.

⁸Cengiz Eroğlu- Murat Babuçoğlu- Mehmet Köçer, Osmanlı Vilayet Salmelerinde Halep, Ankara: ORSAM Kitapları, 2012, 25.

olarak anılmıştır. Özellikle şehrin ticari önemi ve ekonomik koşulları “Doğu’nun Kraliçesi” ismiyle onurlandırılmasını sağlamıştır⁹.

Roma ve Bizans İmparatorlukları döneminde Akdeniz havzasının önemli şehirlerinden biri olan Antakya, olimpiyat oyunlarının düzenlendiği, kalabalık nüfuslu, 12 km. uzunluğa sahip surları bulunan bir ticaret ve kültür merkezi olarak dikkatleri her zaman üzerine çeken bir şehir olmuştur¹⁰.

İslamî Fetihlerden Osmanlı Dönemine Kadar Antakya Tarihi ve Ticareti

İslamî fetihler neticesinde yenilgiye uğrayan Bizans İmparatoru Herakleios, Müslümanları yenmek amacı ile büyük bir ordu hazırlamış ve ordusunu Ürdün’ün Yermük vadisine sevk etmiştir. Bizans İmparatorluğu’nun hazırlıklarından haberdar olan Suriye orduları başkumandanı Ebû Ubeyde bin Cerrah, kuvvetlerini Yermük vadisine yönlendirmiştir¹¹.

634 yılında Bizans ordusuyla İslam ordusu arasında meydana gelen Yermük Savaşı’nda, Bizans orduları hezimetle uğratılmıştır. Şam’ın kuzeyine ilerleyen Müslümanlar, Suriye’yi fethettikten sonra Antakya’yı ele geçirmiş ve böylece Müslümanlar Anadolu’ya girmiştir. Şam’ın ve akabinde Antakya’nın Bizans’ın elinden alınmasıyla X. yüzyıla kadar sürecek olan Bizans-İslam mücadelesi başlamış oldu¹².

Bizans varlığının Antakya’da sona erdiği bu savaştan sonra Bizans İmparatoru Herakleios, Antakya’dan ayrılmak zorunda kaldı. Dağılan ordusunu Urfa ve Samsat dolaylarında toparlamaya çalıştı ancak başarı elde edemedi. Herakleios, İyaz bin Ganm’ın cizye karşılığı almış olduğu Malatya’yı yaktırdıktan sonra İstanbul’a gitti¹³.

İslam orduları Antakya’dan Erzurum’a kadar uzanan bölgeyi fethetmişlerdir. Böylece Bizans ile İslam bölgesi arasında Toros dağlarından Erzurum’a kadar uzanan bir hudut oluşmuştur. Tarsus, Antakya, Maraş, Malatya ve Erzurum; Sugur ve Avasım adı altında Bizans hududundaki İslam Devleti’nin koruyucu bölgeleri olmuştur. İslami fetihlerin Antakya üzerinden Anadolu’ya doğru yayılması ile ticarî ağ da genişlemiştir ve Arap Yarımadasından gelen Müslüman tüccarlar Antakya üzerinden Anadolu’ya doğru yol alarak bölgede ticari faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır¹⁴.

Antakyalı Yahya bin Sait, Nikephoros Phokas’ın Antakya bölgesindeki fetihlerinden şöyle bahsetmektedir:

⁹ Ataman Demir, Antakya ve Antakya Tarihinde Bir Dönem (1098-1268), Mimarlık Dergisi, Sayı 281, Ankara, 24; Gündüz, *XVI. Yüzyılda Antakya...*, 7.

¹⁰ Sahillioğlu, 228.

¹¹ Mustafa Fayda, Yermük Savaşı, İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, 485.

¹² Fayda, 485.

¹³ Fayda, 485.

¹⁴ Aynı yer.

“Nikephoros’un akınları askerleri için bir nevi zevk oldu. Çünkü hiç kimse bunlara taarruz etmiyor ve bunlara karşı koymuyordu. Phokas, bir tek Müslüman’a yahut kendini istediği gibi hareket etmekten vazgeçirecek ve menedecek bir tek şahsa rastlamaksızın canı nasıl isterse öyle ilerliyor ve istediği şehirleri tahrip ediyordu”¹⁵.

Bizans’ın Antakya havalisindeki ikinci hâkimiyeti, 1084 yılına kadar sürmüştür. Anadolu Selçuklu Devleti’nin kurucusu Süleyman Şah, 1080 yılından itibaren bağımsız hareket etmeye başlamış, 1082’de Tarsus’u fethetmiş ve sonraki yıllarda Çukurova yöresindeki diğer şehirler olan Adana, Misis ve Aynzarba’yı ele geçirmiştir. Süleyman Şah, bu şehirlere vali ve komutanlar tayin ederek, İznik’e dönmüştür¹⁶.

Antakya şahnesi İsmail, bölge hâkimi Philaretos Brachamios’un Urfa’ya gittiği bir süreçte Süleyman Şah’ı şehre davet etmiş ve şehri teslim etme yönünde Süleyman Şah ile anlaşma yapmıştır. Rivayete göre, Süleyman Şah, oğlu Kılıçarslan, Davut ve üç yüz atlı ile yola çıkmış ve düşmanlarının haber almaması için geceleri yol alıp gündüzleri konaklamak suretiyle hareket etmiştir. Bu yöntemle şehre yaklaşmayı başaran Süleyman Şah ve kuvvetleri, 12 Aralık 1084’te şehri, 10 Ocak 1085’te ise iç kaleyi fethetmeye muvaffak olmuştur. Antakya’daki Kawasyana Kilisesi camiye çevrilerek, 110 müezzin tarafından okunan ezan sonrasında bu camide Cuma namazı kılınmıştır¹⁷. Süleyman Şah, Antakya’nın fethinden sonra şehrin yağmalanmasına izin vermemiş, hatta camiye çevrilen Kawasyana Kilisesi yerine yeni kiliseler inşa edilmesine müsaade etmiştir. Şehir ahalisine eman verilerek, Hıristiyanlara dokunulmamış ve Hıristiyan kızlarla evlilik yasaklanmıştır¹⁸. Antakya’nın fethinden sonra Payas, Derbisâk, Ayntâb, Artah, Raban, Hârim, İskenderun, Süveydiye, Dülük, Tell Bâşir gibi kent ve kaleler de Süleyman Şah’a teslim edilmiştir¹⁹.

Süleyman Şah’ın ölümünden sonra Sultan Melikşah, Antakya’ya Yağısıyan’ı tayin etmiştir. 1097 yılında Haçlı orduları şehir kapısına dayanmıştır. 1098 yılına kadar direnen şehir, Yağısıyan’ın kumandanlarından Firuz’un ihaneti sonucu Haçlılar tarafından ele geçirilmiştir. Bölge halkı ise kılıçtan geçirilmiştir. Kuşatmaya yardımcı olan Cenovalılara Antakya’da bir çeşme, bir çarşı, otuz kadar ev, bir kilise verilmiştir²⁰.

Birinci Haçlı Seferi’nin başarıyla neticelenmesi, 1098’de Urfa Haçlı Kontluğu, yine 1098’de Antakya Haçlı Prinkepsliği ve 1099’da Kudüs Krallığı gibi yeni oluşumlar meydana getirmiştir. Haçlıların bu başarıları Avrupalılarda büyük bir heyecan uyandırmış ve Lombardlar, Fransızlar ve

¹⁵ A. A. Vasiliev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Arif Müfid Mansel (çev.), Ankara: Maarif Matbaası, 1943, 391-392.

¹⁶ İbrahim Gök, Türklerin Suriye’ye Girişi ve Süleymanşâh, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 36, Konya 2014, 237.

¹⁷ Ali Sevim, Süleyman Şah I, İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, 105.

¹⁸ Gök, 238.

¹⁹ Gök, 239.

²⁰ Sahillioğlu, 230.

Almanların katılımıyla 1101 yılında yeni bir Haçlı seferi düzenlenmiştir . Bu süreçte Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund, Danişmend Gazi tarafından muhasara altına alınmıştır. Bu kuşatma sırasında Bohemund Malatya'nın yardımına giderken Maraş ovasının Gafına adı verilen bir köyünde pusuya düşürülmüştür. Lombardlar Bohemund'un esir edildiğini öğrendiklerinde onu esaretten kurtarmak için harekete geçmişler ve fidye karşılığı Bohemund'u Danişmendlilerin elinden kurtarmışlardı²¹.

Haçlıların Antakya'yı istilaları şehirde iktisadi, ticari ve kültürel ilerlemenin bir süre durmasına sebep olmuş ancak sonraki süreçlerde bölgede yeniden canlanma olmuştur. Haçlıların hâkimiyeti sürecinde Antakya'ya birçok Hıristiyan gelmiştir. Şehir, Avrupa'dan Kudüs'e giden yol güzergâhında bir menzil işlevi gördüğünden Kudüs'e giden hacıların uğrak yeri olmuştur. Selçuklular, Zengiler, Eyyubiler gibi Türk Devletleri Haçlı hâkimiyetindeki bölgeye zaman zaman seferler düzenlemiş olmalarına rağmen Antakya'yı almayı başaramamışlardı²².

Haçlı Seferleri, Doğu ile Batı ilişkilerine yeni bir yön vermiştir. Haçlıların Suriye ve Antakya çevresini ele geçirmeleri, Batılı tâcirlerin doğu pazarlarından aracısız alışveriş yapmalarını kolaylaştırmıştır. Böylece Doğu Akdeniz ticaret bölgelerine yerleşen Haçlılar, İpek Yolu ticareti için de önemli olan Suriye ve Antakya limanlarını tamamen ele geçirme çabası içine girmişlerdir²³.

Antakya'da 1268 yılına kadar süren Haçlı egemenliğine Sultan Baybars son vermiştir. Antakya Haçlıları Müslümanların aleyhine olan faaliyetlerin çoğuna katılmışlardı. Bölgede Haçlılar ve Ermeniler ittifak halinde hareket etmişlerdi. Sultan Baybars, Antakya'yı fethetme amacıyla Kahire'den Gazze'ye doğru yola çıkmıştır. Baybars, Antakya yolu üzerindeki şehirleri de ele geçirip imar faaliyetlerine girişmiş ve Akdeniz sahilindeki bölgelere Türkmen aşiretlerini yerleştirmiştir. Sultan Baybars, ordusunu kısa sürede Antakya yakınındaki bir mevkie getirerek savaş hazırlıklarına başlamıştır²⁴.

Antakya surları, Antakya'nın ele geçirilmesinde büyük bir engel olarak görülmekte idi. Bu surlar Sultan Baybars için Antakya'yı Haçlıların elinden alırken engel olarak ortaya çıkmış, Baybars şehri fethetme amacıyla surları tahrip etme zorunluluğu hissetmiştir. Antakya surları gibi, Asi nehri de şehrin muhafazasında önemli bir yere sahiptir. Öyle ki nehir, o dönemde 38 metreyi bulan genişliği

²¹ İlyas Gökhan, Selçuklular Zamanında Maraş, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, 33; Abdülkerim Özaydın, Dânişmendliler, İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, 470.

²² İlyas Gökhan, Hatay Bölgesinde Memlûkler Dönemi, Hatay Tarihi, Ahmet Gündüz (ed.), Hatay: Hatay Valiliği Basımı, 2013, 140.

²³ Güray Kırpık, Haçlılar ve İpek Yolu, BİLİG, Sayı 61, 2012, 183.

²⁴ Gökhan, "Hatay Bölgesinde Memlûkler...", 146.

ile Antakya'nın kuşatılmasını imkânsız kılan büyük bir engel görünümündeydi. Antakya'yı fethetmeye gelen Memlûk Sultanı Baybars, bu engel ile de karşılaşmıştır.²⁵

15 Mayıs 1268 yılında Baybars, dört bir taraftan Antakya'yı kuşatma altına almıştır. Sultan Baybars, şehir halkına teslim olmalarını söylemiştir. Şehrin ileri gelenleriyle üç gün süren görüşmeler yapılmasına rağmen bir anlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine Memlûk kuvvetleri taarruza geçmiştir. Baybars ve askerleri surların zayıf olduğu Silpius Dağı'na doğru hareket etmiştir. Sultan, bu dağda elliye yakın mancınık kurarak surlara taş yağdırtmıştır. 18 Mayıs 1268'de yapılan genel hücum neticesinde ise surlardan içeri girilebilmiştir. Şehir, büyük bir mücadele sonucu alındığı için yağmalanmıştır. Halkın çoğu kılıçtan geçirilmiş, bir kısmı ise esir alınmıştır. Sultan Baybars'ın şehri ele geçirmek için oluşturmuş olduğu kaos ortamı bölgenin ticari önemini bir süreliğine kaybetmesine neden olmuştur.²⁶

Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında meydana gelen Mercidabık Savaşı'ndan sonra Osmanlı hâkimiyetine geçen Antakya (1516), Halep Sancaklarından birini teşkil etmiş ve bu sancağın merkezi olmuştur. Antakya'ya atanan ilk Osmanlı yöneticisi, Bıyıklı Mehmet Paşa, ilk kadı ise İskeferizade Rami Ali Efendi olmuştur. Bölgede nüfuz ve toprak sahibi Türkmen ve Arap beylerine ise dokunulmamıştır. 1522 yılına kadar müstakil bir sancak olarak idare edilen şehir, bu tarihten sonra Şam Beylerbeyi'ne, 1523'ten sonra ise Halep Sancağı'na bağlı bir kaza olmuştur.²⁷

1516-1522 yılları arasında müstakil bir sancak olarak yönetilen Antakya'nın 1523'te Halep'e bağlanmasıyla Halep doğrudan Akdeniz'e açılan bir bölge haline gelmiştir. Bu dönemde, Avrupalılar için İran ipeği, pamuklu kumaş ve baharat ticareti açısından münbit bir yer olan Halep ve Haleb'in Akdeniz'e açılan kapısı durumunda olan Antakya kıymetli kentler olmuştur.²⁸ Halep pazarının ilgi çekici ürünü olan ipek de Antakya'nın yerel üretimi idi. Avrupalılar bu ipeğe çok değer atfetmekteydi.²⁹

Antakya'nın Osmanlı tarafından fethedildiği süreçte, Avrupalılar gizli olarak gemilerini demirlemek için İskenderun (Alexandretta) körfezini kullanmaya başlamışlardı. Bu körfezden Halep'e yolculuğun katırlarla üç-dört gün sürmesi gibi avantajlar şehrin kıymetini arttırmıştı.

²⁵ İlyas Gökhan, Memlûkler Döneminde Antakya (1268–1516), Hatay Araştırmaları I, Ahmet Gündüz-Selim Kaya (ed.), Hatay: Antakya Belediyesi Yayınları, 2010, 1–8.

²⁶ Gökhan, Hatay Bölgesinde Memlûkler..., 148; Sahillioğlu, 230-231.

²⁷ Ahmet Gündüz, Osmanlı Döneminde Hatay Bölgesi, Hatay Tarihi, Ahmet Gündüz (ed.), Hatay: Hatay Valiliği Basımı, 2013, 191; Sahillioğlu, 231; Ahmet Gündüz-Erdinç Gülcü, XVI. Yüzyılda Antakya Nahiyesi (1526-1584), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2009, 290; Nuray Bayraktar, 20 No'lu Antakya Şer'iyye Sicili (H. 1245-1246/ M. 1829-1831), Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Hatay, 2008, 33.

²⁸ Kemal Hakan Tekin, Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma, The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt 6, Sayı 8, 2013, 684.

²⁹ Edhem Eldem- Daniel Goffman- Bruce Masters, Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir, İstanbul, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, 29.

İskenderun Körfezi ile Halep arasındaki Antakya şehri de hem konaklama için uygundu hem de yağmacılara ve çetelere karşı korunaklıydı. Bu olumlu özellikleri sayesinde Avrupalılar, Halep ile yaptıkları ticarete genellikle İskenderun Körfezi'ni kullanmakta ve Antakya üzerinden geçmekte idiler.³⁰

Mısır'ın fethiyle beraber Antakya daha canlı bir kent olmuştur. Nitekim Mısır'a giden her kabile, her donanma muhakkak Antakya'ya uğramakta ve bu şehirde konaklamakta idi. Ayrıca Hac yolu üzerindeki menzillerden biri olan Antakya, hacılar için de bir uğrak yeri niteliğindedir. Kanunî Sultan Süleyman, Antakya'ya uğrayan ilk Osmanlı padişahı idi. Kanunî, 1535 yılında Tebriz Seferi dönüşünde Halep'ten Adana'ya geçerken Antakya'ya uğramıştır.³¹ Sultan Süleyman'ın İran'a yapmış olduğu İrakeyn seferinden sonra şehir, Sokullu Mehmet Paşa tarafından ilgi gören şehirde birçok hayır kurumu inşa edilmiştir.³² Bu kurumlardan biri günümüzde hâlâ ayakta duran ve Hatay'a bağlı Payas İlçesinde yer alan Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi'dir.

Doğu ile Batı arasındaki ticaretin bağlantı noktasında bulunan Antakya konumu sayesinde canlı bir şehir olmuş, bunun sonucu olarak, Antakya'da birçok ticarî mekân tesis edilmiştir.³³ Antakya, Osmanlı sanayisinin önemli emtialarından pamuğun yetişmesi için elverişli bir iklime sahipti. Bu sayede, XVII. yüzyıl Türk pamuklu ihracatında Antakya göze çarpmıştır. Antakya bezleri, bogasi ve kutnî kumaşlar Antakya sanayisinin ürünleri olarak anılmışlardır.³⁴

Binlerce yıllık tarihe sahip Hatay (Antakya), coğrafi konumunun etkisiyle birçok millet ve devletin dikkatini çekmiş ve bu coğrafya birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Anadolu ile Ortadoğu arasında bir kilit noktası olan şehir, Anadolu ile Ortadoğu arasındaki ticarî etkileşimin merkezi olmuştur.

Antakya Çevresindeki Kentlerin Tarihi ve Ticareti

Antakya'nın ticarî önemini anlamak için onun irtibatla olduğu şehirlerin vaziyetine bakmak faydalı olacaktır. Zira şehir konumu itibarıyla dikkat çekici bir mevkideydi. Bilhassa etrafındaki kentlerle kurduğu iktisadî bağlar gerek Antakya'nın öneminden gerekse aşağıda bahsedilecek olan şehirlerin potansiyelinden kaynaklanmaktaydı.

³⁰ Eldem, 32-33.

³¹ İzzettin Karamanoğlu, 23 No'lu Antakya Şer'iyye Sicili (H. 1247-1249/ M. 1831-1834), Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Hatay 2003, 17.

³² Nazan Erişen, H. 1168-1169, M. 1754-1756 Tarihli 6 Numaralı Şer'iyye Siciline Göre Antakya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2002, 15-16.

³³ A. Gündüz, XVI. Yüzyılda Antakya..., 296.

³⁴ Halil İnalçık, Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü, ODTÜ Gelişim Dergisi, Özel Sayı, 1980, 13.

Halep'in Tarihi ve Ticarî Yapısı

Kuzey Suriye'nin en önemli şehri olan Halep, Anadolu-Mezopotamya ve Akdeniz-İran arasındaki ana yolların kavşak noktasında kurulmuş, bu sayede gerek ticaret, gerekse hac kervanlarının uğrak yeri olan bir şehir olarak ün kazanmıştır. Bu konumu sayesinde ticaretle zenginleşen ve medeniyetle yoğrulan kent aynı zamanda bölgeden geçen orduların tahribatına da duçar olmuştur³⁵.

Halep kentinin kuruluşu, Hitit ve Mari Krallıkları dönemine dayandırılmaktadır. Bu krallıkların arşivlerinde adı Halab ya da Halappa olarak kaydedilen Halep, M.Ö. 2000'li yılların başlarında da önemli bir pazar olarak görülmekteydi. M.Ö. IX. yüzyılın ortalarında Asur İmparatorluğu topraklarına dâhil olan şehir, o dönemde yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlamış ve Pers hâkimiyetine geçtiği süreçte küçük bir yerleşim merkezi haline gelmiştir. Selevkoslar zamanında eski ihtişamına kavuşmaya başlayan kent, Roma ve Bizans döneminde büyümesine devam ederek Hıristiyanlığın önemli merkezlerinden biri olmuştur³⁶.

Halife Ebubekir zamanından itibaren Suriye üzerine düzenlenen seferler neticesinde 637 yılında Hz. Ömer döneminde İslam hâkimiyetine giren Halep, daha sonraki dönemde Emevi ve Abbasilerin hâkimiyetinde kalmıştır. Daha sonra Tolunoğulları, Hamdaniler, İhşidler ve Fatımilerin hüküm sürdüğü kent, 1086 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlanmıştır³⁷. 1092 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümünü müteakip, kendisini büyük sultan olarak tanıtan Tutuş, Büyük Selçuklu Sultanlığı'na hâkim olma arzusu çerçevesinde fetihlere başlamış ve Kuzey Suriye'nin iki önemli şehri olan Halep ve Antakya'yı kendisine bağlamıştır. 1095 yılında Berkyaruk ile yaptığı savaşı kaybeden Tutuş'un öldürülmesi üzerine Suriye ve Filistin Selçuklu Melikliği adı altındaki oluşum, Halep ve Dımaşk Melikliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Halep, 1183 yılında Selahattin Eyyubî tarafından ele geçirilmiştir. Halep Eyyubiler döneminde çok parlak bir çağ yaşamıştır. Bölgede birçok ilmi müessese bu dönemde inşa edilmiştir. Salahattin Eyyubi şehri, kendisinden sonra oğlu el-Melikü'z-Zahir (Sultan Baybars)'e bırakmıştır³⁸.

Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in, 1516-1517 yılları arasında çıktığı seferler sonucu topraklarına kattığı yerlerden biri de dönemin ünlü ticaret merkezlerinden biri olan Halep olmuştur. Suriye'nin metropolü olan Halep, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Osmanlı idaresindeki üçüncü büyük kent olmuştur. Yavuz Sultan Selim, Suriye'yi de ele geçirdikten sonra tüm bölgeyi "Arap

³⁵ Talib Yazıcı, Halep, İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, 239; 397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (943 / 1536) I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, No: 109, Ankara, 2010, 1.

³⁶ Yazıcı, 239-240; Eldem, 21.

³⁷ Eroğlu,21-22.

³⁸ 397 Numaralı Haleb ..., 6; Yazıcı, 242.

Vilayeti” adı altında birleştirmiş ancak XVI. yüzyılın ortalarına doğru Halep bu vilayetten ayrılarak müstakil bir eyalet şeklinde yönetilmeye başlanmıştır.³⁹

Halep yöresinin geniş coğrafyası, bir ticaret merkezi olmasına hizmet etmiştir. Fırat nehri ve Akdeniz’e olan yakınlığı kentin su taşımacılığı için de önemli bir bölge olmasını sağlamıştır. Bölge istikametinde mühim bir yer edinen Halep, çoğu milletin dikkatini çekmiş olacak ki erken Bronz Çağı’ndan Osmanlılara kadar, Asya ile Avrupa arasındaki yol boyunca (İpek Yolu) ticaret amaçlı seyahatlerin en çok yapıldığı güzergâh olmuştur. Verimli topraklara sahip şehir, gerek Arap coğrafyasından sürülerini otlatmak için gelen kabilelere gerekse ticarî potansiyelinden faydalanmak isteyen ziyaretçilere ev sahipliği yapmıştır. Bunun ötesinde bölgede ün kazanmış sabun ve ipekli kumaş üretimi bölgenin ticaretini ve ününü korumasına vesile olmuştur.⁴⁰

Halep’in ticarî önemini kavrayan sadece bölgeye hâkim topluluklar değildi. XVI. yüzyılda kentin ticarî önemini Osmanlılarla Venedikliler de kavramıştı. Avrupalılar için de İran ipeği, pamuklu kumaş, baharat ticareti açısından Halep pazarı önemli bir yere sahipti. Batılı tüccarlar Gilan bölgesinden gelen ipeğe rağbet etmekteydi. Halep’in bir ticaret kenti olarak ün salmasıyla diğer ülkeler bölgede konsolosluklar açmaya başlamışlardı. Kervanlarla yolculuk eden tüccarlara hem hamamlar hem de bakımlı kervansaraylar sunulması Halep’in uluslararası ticaret merkezi olmasında büyük etkiye sahip olmuştu.⁴¹

XVI. yüzyılda Portekizliler ile Osmanlılar arasında meydana gelen ticarî çekişmeler döneminde, Osmanlı Devleti denizde uğradığı başarısızlıklar neticesinde Hürmüz Boğazı’nda Portekiz hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır. Hürmüz’ün gelişimi Hindistan ile Basra-Halep arasındaki ticaretin canlanmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla Hürmüz Boğazı, Basra-Bağdat-Halep ve İran ticaretinin bir deposu haline almış ve Halep ticaretinin XVI. yüzyılın sonlarına doğru gelişimi İran ipeğinin yanında Hürmüz ve Basra yoluyla gelen Hint malları ve pamuklu ithalatının bir uzantısı olmuştur.⁴²

Osmanlılar, Şam-Halep-Bursa-İstanbul-Akkerman üzerinden Avrupa’ya doğru mal ihraç etmekteydiler.⁴³ Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Halep, Avrupa’ya açılan Osmanlı ticaret merkezleri arasında bir uğrak yeri görevi üstlenmiştir.

³⁹ Tekin, 683.

⁴⁰ Eldem, 22.

⁴¹ Tekin, 684-685.

⁴² İnalçık, “Osmanlı Pamuklu...”, s.9.

⁴³ Halil İnalçık, Türkler ve Balkanlar, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2005, 37.

Maraş'ın Tarihî ve Ticarî Yapısı

Akdeniz bölgesinde yer alan Kahramanmaraş, önemli bir yol güzergâhı üzerinde bulunmakta ve adı Asur kaynaklarında geçen Markasi'ye dayandırılmaktadır. Roma ve Bizans hâkimiyeti döneminde de Markasi adını taşıyan şehir, İslam egemenliğine geçince “Mar'aş” adını almıştır. Mar'aş'ın, “titreme yeri” (bölgede sıtma hastalığının fazla olması dolayısıyla) anlamına geldiği ifade edilmektedir. Şehir, İslam hâkimiyetinden sonra kısa bir süre daha Bizans'ın eline geçmiştir. Bu süreçte şehre, Marassion denilmiştir. Bu dönemden sonra Osmanlı'nın fethettiği kent, Maraş adıyla anılmıştır.⁴⁴

Maraş, Orta Tunç Çağı'ndan (M.Ö. 200-1500) beri Suriye ve Mezopotamya bölgesini Kapadokya ve Anadolu'nun diğer kentlerine bağlayan önemli bir güzergâh üzerinde yer almaktadır. Hititler zamanında da önemli bir ticaret kenti olan Maraş, Samsat'tan gelen bir yolu Kayseri'nin güneyinden Boğazköy (Hattuşas)'e bağlamaktaydı. Kent, bu ticari yapısını ve önemini Asurlular, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de korumuştur. Osmanlı hâkimiyetinde iken Adana, Halep, Antakya ve Antep'ten gelen ve Maraş üzerinden geçerek Malatya'ya kadar uzanan yol kullanılmıştır.⁴⁵

Maraş'ın konumu ekonomik faaliyetlerini yönlendiren önemli bir faktör olmuştur. Ayrıca çok büyük bir ova üzerinde kurulu olması, geniş ormanlara sahip olması, su kaynaklarının bolluğu, topraklarının verimli olması, büyük ve küçükbaş hayvancılık için olanaklı bir yapıya sahip olması ve el sanatlarının gelişmiş olması şehrin dikkat çekmesine neden olan diğer hususlardır.⁴⁶ Vakıflar şehirde ticareti canlı tutan unsurlar olmuştur. Bu vakıflar, bedesten, dükkân ve han gibi ticarî faaliyetlerin yapıldığı eserlerdir. Nitekim Maraş'taki bedestenlerde çalışan ayakkabıcı, bıçakçı, dokumacı, debbağ gibi esnaf ekonomik gelişmeye ve ticarete katkı sağlamaktadır.⁴⁷

Maraş'ta XVI. yüzyılda ticarî faaliyetlerin göstergesi olarak bir bedesten ile bir kervansaray bulunmaktaydı. Adana, Antep, Halep gibi şehirlerde üretilen tarım ürünleri Maraş'ta pazarlanmakta idi. Maraş özellikle pamuklu üretim için önemli bir yerdirdi. Şehirde dokumacılık da gelişme göstermiş, işlenmiş aba, alaca ve bez üretimi ile dericilik önemli iş kolları arasında yer almıştı.⁴⁸ Maraş'ta dokunan yünlü ve ipekli kumaşların çok sayıda alıcısı bulunmaktaydı. Ayrıca bu kumaşların kenarları

⁴⁴ Tufan Gündüz, Kahramanmaraş, İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, 192.

⁴⁵ Harun Şahin, Osmanlı Döneminde Maraş'ta Ticaret (XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında), Akademik Bakış Dergisi, Sayı 29, 2012, 3.

⁴⁶ Nejla Günay, XIX. Yüzyıldan Günümüze Maraş'taki Ekonomik ve Sosyal Değişikliklerin Şehirdeki Bazı Geleneksel Meslekler Üzerindeki Olumsuz Etkileri, Millî Folklor Dergisi, Sayı 86, 2010, 163.

⁴⁷ Adnan Gürbüz, 16-17. Yüzyıllarda Maraş Şehrinde Sosyal ve Ekonomik Hayat, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 9, 2009, 168.

⁴⁸ T. Gündüz, 195.

altın ve gümüşle işlenerek giysilere dönüştürülüp satılmaktaydı. Maraş'ta halı dokumacılığı da önemli bir yere sahipti ve burada dokunan halılar, Maraş, Antep ve Halep'te satılmakta idi⁴⁹.

XVII. yüzyılda İç Anadolu şehirlerinin ticarî mal ihtiyacını karşılayan kentlerden biri Halep olmuş ve Maraş, Halep'ten Anadolu'ya giden yol üzerinde bir kavşak görevi görmüştür. Maraş'tan da geçen bir ticaret yolu, Sivas ve Malatya'yı Divriği üzerinden birbirine bağlamış ve Ceyhan Nehri'ni müteakip güneye doğru ilerlemiştir. Tarihi süreç içerisinde Şam, Halep, Antakya ve Urfa'dan geçerek Maraş'a ulaşan ve Göksun'dan geçerek Kayseri'ye veya Elbistan üzerinden Malatya'ya geçen önemli bir yol mevcut olmuştur⁵⁰.

Maraş, coğrafi konumu itibariyle geçmişten günümüze kadar bulunduğu bölgede önemli bir merkez rolü üstlenmiştir. Bunu sağlayan özelliği ise şehrin ticarî açıdan dikkate değer bir ulaşım güzergâhı üzerinde bulunmasıdır.

Antep'in Tarihi ve Ticarî Yapısı

Günümüzde Güneydoğu Anadolu'nun en büyük il merkezlerinden biri olan Gaziantep, Fırat nehrine karışan Sacur çayının kollarından biri olan Allaben deresinin üzerinde, Antep yaylasının merkezi mevkiinde kurulmuş bir şehirdir. Antep'in iklimi ve konumu bölgenin en eski devirlerden itibaren iskân edilmesine neden olmuştur. Yörenin Eski Taş döneminden beri iskân edildiği arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bölge geçmişten günümüze Hitit, Asur, Roma ve Bizans hâkimiyetine girmiş, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında ise İslam kuvvetleri tarafından feth olunmuştur. Bölge 1077'de Süleymanşah'ın komutanları tarafından fethedilerek Türk hâkimiyetine girmiştir. Bunu müteakip sırasıyla, Urfa Haçlı Kontluğu, Anadolu Selçuklu Devleti, Mısır Memlukluları ve Dülkadiroğulları Beyliği egemenliğinde bir süreç geçirmiştir. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in bölgeye yapmış olduğu bir sefer neticesinde Antep, Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir⁵¹.

Önemli bir merkez olan Antep, konumunun avantajları sayesinde her zaman dikkat çekmiş ve ticaret açısından önem arz etmiştir. Osmanlı döneminde de Antep'te ticaretin hızla geliştiği ileri sürülmektedir. Osmanlı Devleti'nde vakıflar yoluyla birçok müessese tesis edilmiş, bu müesseselerden bir kısmı da Antep'te bina edilmiştir. Bu kurumlar, kentte sanayi ve ticaretin hızla gelişmesini sağlamıştır. XVI, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda transit ticaret açısından Antep önem

⁴⁹ Günay, 164.

⁵⁰ Şahin, s. 4.

⁵¹ Hüseyin Özdeğer, Gaziantep, İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, 466; İbrahim Yılmazçelik, XVIII. Yüzyılda Gaziantep'in İdari, Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Durumu, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Cilt 28, İstanbul, 1998, 105-106.

kazanmıştır. Esnaf kuruluşlarının faaliyetleri hem yerli hem de yabancı uyruklu tüccarın şehirde faal olmasına ve yabancı tüccarların etkileriyle burada konsolosluklar açılmasına neden olmuştur.⁵²

Şehir, XVIII. yüzyılda oldukça canlı bir ticaret merkezi haline gelmiş, Halep'te üretilen çeşit çeşit kumaşlar Antep pazarlarında satılmaya başlanmıştır. Antep pazarları başka ülkelerden gelen emtiaların da bolca bulunduğu bir merkez halini almıştır. Mesela İngiliz, Fransız ve Londra çukası Antep'te ilgi gören ürünler olmuştur. Ayrıca şehrin, Doğu ile Batı ticaret yollarını birbirine bağlayan bir kavşak görevi üstlenmesi önemini arttırmıştır.⁵³

Antep'in iktisadî mahiyet taşımasıyla ilgili husus, sadece kenti ele alarak açıklanabilecek bir durum değildir. Nitekim Antep'le ilgili sağlıklı bir değerlendirme bölge ile ilgili bilgilerin değerlendirilmesiyle mümkündür. Mesela Antep'e yakın yerlerden biri olan Maraş, kentin sosyo-ekonomik faaliyetlerini doğrudan etkileyen bir yer olmuştur. Öte yandan Halep-Antakya-Ayıntap (Antep) ve Kilis kazaları her zaman etkileşim içinde olmuştur. Bundan da anlaşılacağı üzere, Antep'in iktisadî, sosyal, siyasal olayları etrafındaki merkezlerin durumlarıyla iç içe geçmiştir.⁵⁴

Adana'nın Tarihî ve Ticarî Yapısı

Adana, Seyhan nehrinin Toroslar'dan Çukurova'ya indiği yerde deniz seviyesinden 23 metre yüksekte kurulmuş bir şehirdir. Bu şehir coğrafi açıdan yerleşmeye uygun bir yerde bulunmakla beraber, Anadolu'nun güney kapısı sayılan Gülek Boğazı'na yakın bir mesafede kurulmuş olması sayesinde tarihin en eski çağlarından itibaren insanların yerleşimine sahne olmuştur. Çivi yazılı Hitit tabletlerinden bölgede, M.Ö. 2000'li yıllarda Adaniya veya Ataniya adlı bir şehrin mevcut olduğu öğrenilmektedir.⁵⁵

Anadolu'da Hititlerin yıkılmasından sonra Adana, Asur Krallığının eline geçti. Daha sonra, İran Sadraplıkları, Büyük İskender İmparatorluğu, Selevkoslar, Himyer Hükümdarlığı, Roma Devleti, Bizans İmparatorluğu gibi devletler bölgede hâkimiyet sürmüştür.⁵⁶ Adana'ya ilk İslam akınları Hz. Ömer döneminde başlamış ise de kentin fethi Emeviler zamanında olmuştur. Abbasilerin bölgeye hâkimiyeti sürecinde şehirde Türk-İslam iskânı başlamıştır. Adana Rumların, Selçukluların, Haçlıların, Bizans ve Kilikya Ermenilerinin ve Memlukluların da nüfuz alanına girmiştir. Bir süre Memluklular ile Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet mücadelesine sahne olan şehir, Yavuz Sultan

⁵² Hale Şıvgın, 19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap, OTAM, Sayı 11, 2000, 517.

⁵³ Yılmazçelik, 121.

⁵⁴ Ruhi Özcan, XVII. Yüzyılın Ortalarında Ayıntap (Gaziantep), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 9, 2004, 35.

⁵⁵Sargon Erdem, Adana (İslami Devir Öncesi), İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, 348-349.

⁵⁶ Halil İbrahim Kaplan, Salnâmelere Göre Adana (1880 – 1900), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta, 2001, 11-12.

Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁵⁷. Osmanlı hâkimiyetindeki Adana zaman zaman Halep eyaletine bağlı bir sancak olarak, zaman zamansa müstakil bir eyalet olarak Osmanlı idarî teşkilatında yer almıştır.⁵⁸.

Bölgenin, jeopolitik konumunun arz ettiği önem her zaman dikkat çekmesine neden olmuştur. Adana bölgesi kapalı bir havza görüntüsü çizmesine rağmen Orta Anadolu'yu Doğu Akdeniz, Suriye ve Mezopotamya'ya; Mezopotamya'yı Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Ege'ye bağlayan yollar üzerinde bulunmaktadır. Bu ulaşım karadan sağlanırken, şehrin denizle olan bağlantısının da mevcudiyeti bölgenin uluslararası ticarete rol oynamasını sağlamıştır.⁵⁹.

Adana'da, zeytinyağı, pamuk ve susam yağı çıkarmaya mahsus işletmeler ile sabun, mum imalathaneleri çırçır ve iplik atölyeleri bulunmaktaydı. Pamuk, bölgede işlendiği gibi aynı zamanda Ayas İskelesi'nden yerli ve yabancı tüccar aracılığı ile yurt dışına da gönderilmekteydi.⁶⁰. Şehirde çok sayıda han bulunması Adana'nın ticaret açısından işlek bir merkez olduğunun göstergelerinden biridir. Ayrıca Adana'daki Osmanlı dönemi hanlarının yıllık vergi gelirlerinin fazlalığı şehirdeki ticaretin önemini kanıtlar niteliktedir.⁶¹.

Adana, Yahudi tüccarlara ev sahipliği yapmış bir bölge niteliği taşımaktadır.⁶². Osmanlı'nın son dönemlerinde ticaret, bankerlik ve sarraflıkla uğraşan Ermeni zenginlerinin de Adana'da faal olduğu göze çarpmaktadır.⁶³.

Ticarî münasebetler açısından Adana çevresinin önem arz ettiği de dile getirilebilir. Öyle ki Halep-Antep-Antakya-Maraş gibi şehirler Adana dağı ciheti ahalisinin ürünlerini gönderdiği şehirlerdir.⁶⁴. Dolayısıyla Adana, çevresindeki şehirlerin de büyük öneme sahip olmasının verdiği avantaj sayesinde büyük bir ticaret merkezi haline gelmiş ve çevresinde yer alan Halep, Antakya, Antep, Maraş gibi şehirlerle etkileşim içinde olmuştur.

Anadolu ile Antakya arasındaki ticari etkileşimde Antakya'ya olan yakınlığı ve ticaret güzergâhı üzerinde olması sayesinde büyük bir öneme sahip olan Adana, çevre şehirlerle (Halep,

⁵⁷ Kenan Ziya Taş, 18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri, OTAM, Sayı 9, 1998, 369-370.

⁵⁸ Yusuf Halaçoğlu, Adana (İslamî Devir), İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, 350.

⁵⁹ Mehmet İsmail Başoğlu, Antik Çağda Kilikya Bölgesinde Zeytinyağı Üretimi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Adana 2009, 5.

⁶⁰ Taş, 374.

⁶¹ Taş, 379-380.

⁶² Rıfat N. Bali, Adana Yahudileri, Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı, Erman Artun ve M. Sabri Koz (haz.), Yapı Kredi Yayınları, 2000, 344.

⁶³ Kaplan, 110.

⁶⁴ Kaplan, 108.

Antep, Antakya, Maraş) kurduğu ticarî münasebet sayesinde tarihi süreç içinde ekonomik alanda önemli merhaleler kat etmiştir.

Sonuç olarak Antakya ile etrafındaki kentler arasında mühim bir ticarî köprü kurulmuştur. Böylece şehir gerek iç gerekse dış ticaret açısından dikkate değer bir gelişim içerisinde olmuştur. Bahsi geçen şehirler ile kurulan iktisadî ağlar Antakya şehrinin ticarî vaziyetini peyderpey sağlamlaştırmıştır. Bundan sonraki bölümde Antakya'nın bu gelişmeyi nasıl sağladığı gösterilecektir.

Kaynakça

397 Numaralı Halep Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (943 / 1536) I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, No: 109, Ankara, 2010.

Bali, Rıfat N., Adana Yahudileri, Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı, Erman Artun ve M. Sabri Koz (haz.), Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Başoğlu, Mehmet İsmail, Antik Çağda Kilikya Bölgesinde Zeytinyağı Üretimi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Adana 2009.

Bayraktar, Nuray, 20 No'lu Antakya Şer'iyeye Sicili (H. 1245-1246/ M. 1829-1831), Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Hatay, 2008.

Demir, Ataman, Antakya ve Antakya Tarihinde Bir Dönem (1098-1268), Mimarlık Dergisi, Sayı 281, Ankara, s. 24-28.

Demir, Ataman, Çağlar İçinde Antakya, İstanbul: Akbank Yayınları, 1996.

Eldem, Edhem - Daniel Goffman- Bruce Masters, Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir, İstanbul, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Erdem, Sargon, Adana (İslami Devir Öncesi), İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

Erişen, Nazan, H. 1168-1169, M. 1754-1756 Tarihli 6 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre Antakya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2002.

Eroğlu, Cengiz - Murat Babuçoğlu- Mehmet Köçer, Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep, Ankara: ORSAM Kitapları, 2012.

Fayda, Mustafa, Yermük Savaşı, İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.

Gök, İbrahim, Türklerin Suriye'ye Girişi ve Süleymanşâh, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 36, Konya 2014, s. 217-251.

Gökhan, İlyas, Hatay Bölgesinde Memlûkler Dönemi, Hatay Tarihi, Ahmet Gündüz (ed.), Hatay: Hatay Valiliği Basımı, 2013.

Gökhan, İlyas, Memlûkler Döneminde Antakya (1268–1516), Hatay Araştırmaları I, Ahmet Gündüz-Selim Kaya (ed.), Hatay: Antakya Belediyesi Yayınları, 2010.

Gökhan, İlyas, Selçuklular Zamanında Maraş, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.

Günay, Nejla, XIX. Yüzyıldan Günümüze Maraş'taki Ekonomik ve Sosyal Değişikliklerin Şehirdeki Bazı Geleneksel Meslekler Üzerindeki Olumsuz Etkileri, Millî Folklor Dergisi, Sayı 86, 2010, s. 163-173.

Gündüz, Ahmet -Erdinç Gülcü, XVI. Yüzyılda Antakya Nahiyesi (1526-1584), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2009, s. 289-323.

Gündüz, Ahmet, Osmanlı Döneminde Hatay Bölgesi, Hatay Tarihi, Ahmet Gündüz (ed.), Hatay: Hatay Valiliği Basımı, 2013.

Gündüz, Ahmet, XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584), Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2009.

Gündüz, Tufan, Kahramanmaraş, İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

Gürbüz, Adnan, 16-17. Yüzyıllarda Maraş Şehrinde Sosyal ve Ekonomik Hayat, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 9, 2009, s. 165-170.

Halaçoğlu, Yusuf, Adana (İslamî Devir), İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

İnalcık, Halil, Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü, ODTÜ Gelişim Dergisi, Özel Sayı, 1980, s. 1-65.

İnalcık, Halil, Türkler ve Balkanlar, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 20-44.

Kaplan, Halil İbrahim, Salnâmelere Göre Adana (1880 – 1900), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta, 2001.

Kara, Adem, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya (1800-1850), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2004.

Karamanoğlu, İzzettin, 23 No'lu Antakya Şer'iyye Sicili (H. 1247-1249/ M. 1831-1834), Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Hatay 2003.

Kaypak, Şafak, Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, s. 373-392.

Kırpık, Güray, Haçlılar ve İpek Yolu, BİLİG, Sayı 61, 2012, s. 173-200.

Özaydın, Abdülkerim, Dânişmendliler, İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

Özcan, Ruhi, XVII. Yüzyılın Ortalarında Ayıntab (Gaziantep), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 9, 2004, s. 31-39.

Özdeğer, Hüseyin, Gaziantep, İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Sahillioğlu, Halil, "Antakya", İslam Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.

Sevim, Ali, Süleyman Şah I, İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Şahin, Harun, Osmanlı Döneminde Maraş'ta Ticaret (XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında), Akademik Bakış Dergisi, Sayı 29, 2012, s. 1-11.

Şıvgın, Hale, 19. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntap, OTAM, Sayı 11, 2000, s. 503-553.

Taş, Kenan Ziya, 18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri, OTAM, Sayı 9, 1998, s. 503-553.

Tekin, Kemal Hakan, Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Halep Şehrindeki Ticari Yapılanma, The Journal of Academic Social Science Studies, Cilt 6, Sayı 8, 2013, s. 681-698.

Türkoğlu, Ali Ekber, Geçmişte ve Günümüzde Antakya'da Hıristiyanlık, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Adana, 2006.

Vasiliev, A. A., Bizans İmparatorluğu Tarihi, Arif Müfid Mansel (çev.), Ankara: Maarif Matbaası, 1943.

Yazıcı, Talib, Halep, İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Yılmazçelik, İbrahim, XVIII. Yüzyılda Gaziantep'in İdari, Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Durumu, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Cilt 28, İstanbul, 1998, s. 105-123.